

Бөгүн—Чуртталга-
агый болгаш чоннуң
хандырылга

ы р ы л 2

а чорун турфмыдла таварыг
гүнгүү күш-ажьлчи чедийшк
доттавайи, харын ону улам би
амьдралдын ачм-дуузын
хөвирлэрин дилсн, тыл тура
я бүүдүн турар, продукуцияын
шак баа, аям-бүү кулрал к
ингээдин алырын көүн турар.

ТАРДА: (адаанда) дуржуугалар
Э. А. Русьман биле 1. Н. Куз
яп үндүргөн чаа модельда
рун олурлар: тускай чагытла
чиз Н. П. Марков: безетвелч

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЫҢЫВЫС — ону камнаар ужурлуг бис

ужурлуг би

камнаар уужуртуй бие даа-
налыг өг-буй бүрэлтэ гэр-
эдер бөрөө дэл дагсруу-
мис. Чуртлаага бэлчээ-
дэргэ хүрчигийн соёлал-
мичуу-дур. Ону бистер-
дамаатилал эдлел, ажи-
туур-дир бис. Ону кам-
карагтай чүдгэ комм-
ажил-агшй чүдгэрийн эг-
дэмчлаларынм эвс, а-
тагшч бүрэлүгн, хам-
тагшч бүрэлүгэй хэрэ-
зэлгээг бэлчээ.

ССРЗ-ийн профэсэнал-
лагийн XVII съездинги
И. И. Брескянтин чү-
бистер коммунал-ажил-
ажилдакчилары язиг ч-
дугуу-ушукш биде ху-
далымис. Күш-ажилчм
дөргө сөгшн салымш-
дэ саялмичи хамн утг-
чугаа-дур. Күш-ажилчм
жилер дэшм ала сөгшм
шымшигча, түгдэ энн, к-
мам ажилымис-биде ха-
лаар уужуртуй бис.

Н. РЕМНЕН

№ 3 чуртлаа бүдүр-
ажилгалт уцагсгогуун
чэлынгин.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ХАРЫЛЗАА

Тоора-Хем ортумак школанын башкылар коллективин СССР-нн 60 чылын болгаш Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг пионер организациязынын тургустунгандан бээр 60 чыл болур оюн чедиш-киннер-биле уткуур дээш, бүгү-ле совет кижилер-биле бир дөмөй, кызыкмакый ачылдап турар. Өрөнникчилерин санын талаа-биле республикада эң улут школаларын бирээ. Мында чаа улут школанын кызыл туга-биле калы өрөнникчилер чалгыс ээл-чөгө шүтүр өрөтпү, класс-таш даштар ачылдарга кыска-салым-биле иленилген кижилер аргалыг апарган. Ук школада орус, тыла, хакас, украин, татар болгаш эске-даа аймак паппа төлдөр чаа-га ө-бүдөйүн уругларга дег, элтиг байралдыг чурттап, өрөнник турар. Байгашаг харын интернационалчы кижилерге кол иччээгейни башкылар коллектив база уг-лаптыр келген. Ол талаа-биле чамдык ачылдарын школанын пионерлеринин болгаш комсомолчуларын орту-ташпа кылып чуртуктаал.

Пионер ордатар болгаш комсомолчу бөлүктөр «Мээн, чуртум — СССР» деп экспедициянын логотиптерин дүштүр ачылдап эгелзеп, Алаа хамаарышкан бүгү-ле ачылдар ийи улут байырла-лар — СССР-нн болгаш Бүгү-эвилелдин пионер органи-зацияларын 60 чылыга ту-раскааттыган. Бистиң сууру-вуста дайышын болгаш күш-ажылдын хоочуларын элзеп аас. Илчигашаг олар-биле умурушканын пионер органи-зация эрткирлер, олардын сак-тышкыларын тусай дем-делектеринге бикшип ап турар. Бо болгаш, өрөдиге-кижизилерге бүгү-ле ачыл-ды эрткирлер, бистиң школа-лысты шөффе алган организа-ция — ийи ачыл-агылы бот-тук дуагы чедирип турар — деп, школада класстан даш-

каар ачылдар талаа-биле организа-ция башкы Н. Эртен-Очур чугаалады.

Тоора-Хем ортумак шко-ланын башкылар коллектив интернационалчы кижизил-диге хамаарышкан лекция, беседаларын өрөнникчилер ор-тузунга помчуп, тускай класс шактары, кеңээлери, пи-онерия чыгыштары организа-тап эрткирлер чакыл апар-ган. Башкылар В. Сары-оол, Е. Попова, Л. Хуна, Л. Дам-ча, Г. Селина, Л. Пиктова болгаш өскелер-даа класста-рында өрөдиге-кижизил-диге ачылдарын экиликте-ринин түнелинде, илалкы мезү-шымар кижизилдиге-нин талаа-биле дээштик сал-дарын чедирип турар. Чинээ, 8 «б» класстын (удуртук башкы И. Куш) организа-тап эрткирлер «Мен — Совет Эвилелдин хамаатым» мен-дир кеңээ үтүндүрбас, солун болган. Корпору болгаш олу эрткирлер аралын бай-лап илчигашаг класстан терзеп, Хакаларда чурук-хорук, В. Малковскинин ийи аттыг сурагыл шүтүндө олуру-ларын чараштыр параша ас-кылаал. Совет хамаатым ки-жи кандыг болуру дээр-инин дугайында беседанын класе удуртуктуу болган пионеринин улут вокаллы И. Куш кыска болган талаа-биле баштай кылып берген. Алаа паспорт столун ачыл-дарына база киргип, 9—10 класстын өрөнникчилерине паспорттары байгашаг бай-лаптыр берген. «Хоп-чопун болгаш, бикшип ба-йралды» деп чыгыш 4—7 класстар арасында эрткир-ле база-ла солун, ачылдык болган. Чурук-хорук, экил-дешкен республикаларын суде демдектери, мры-хог-жум-биле ол темалыг чыгыш-ты шөффе алган организа-ция — ийи ачыл-агылы бот-тук дуагы чедирип турар — деп, школада класстан даш-

ри, оюн-тогулаа, олардын чедишкенин, байлап көргүзүрүн оралдашкан. Чинээ, Казахстандын эрмен-дир тарва чалгаан карак чет-пес ховулары, Киргизиянын олар сынмас хой малы, Узбе-кистандын даг дег чып наап аккыр чаагай ховени дээш өскелерин-даа бозулук «ары-шарайын» чурук-хорук, өсө-домак, мры-шор-биле өрө-никчилер көргүзүр дээш баш бургулаар-ла аялук кылып бо-лоткоштор. Эң эки бөлөк-келди болгаш шыларын бол-ган класстарын шаппа, май-тап, Ук школада класстан дашаар оон өсө-даа пол-тика-кижизилдиге ачыл-дарын чурудуп турар. Чинээ, 7—10 класстар арасында «По-литиктиг мрлар болгаш пла-каттар» деп конкурсту эрткир-тин, оон түнелин үндүрүп, типлекчилерге шаппал-мап-талдарын тымыскап. Оон ийи, класстан арасында тог-луктарын болгаш сагыштыр-тымыштарын интер-националчы кутуп өйөп-өйлөп эрткирлерин чакыл апар-чылар. Улут-даа, бичи-даа — калыг-даа ачылдык оюну-лап эрткирлер, буу-хаа энес, баш бургулаар-ла бет-кенир ужураг. Тоора-Хем-нин башкылар коллектив оон кижи билер болгаш өрөнникчи-лерин углап баштап, боттук дуагы чедирип турар.

Тоора-Хем ортумак шко-лын пионерлер өске рес-пуб-ликаларын пионерлер-биле интернационалчы харылаа-ны токтамап туруп келген. Олар-биле чагаалашкып, ийи-бүрү бөлөктөр солукчу чакыл апарган. Олар Александр, Грозный, Иркутск, Долга-Полтава, Хабаровск, Сунга-Полтава, Чинкало болган өске-даа чепелетин школаларын пионерлер-биле интер-националчы харылаа-ны бижып туруп турар.

К. ЭКЕР-ООЛ.
Тоюу район.

МОСКВА. ССРЭ-нин улустун чурукчуу Илья Глазунов «Бистин үе-чегерис» деп бөлүк портреттерин чурукчуу уламчылаашаан. Ол бөлүктө бистин үе-чегерилерин — назы дөгү берген-даа, анык-даа, элээди-даа — күрүне ачылдакчы-ларын эгелзеш бөдүүн ачыл-

чынга чедир бар. Оларны делгел-гелерге чангыс энес улаа көргүскөн.

ЧУРУКТА: Илья Глазуновтун чо-гаалчы Владимир Солоухинин чур-уп турары.

В. МАСТЮКОВТун фотоу.
СЭТА-нын фотохроникасы.

НОМЧУКЧУЛАР ХӨЙ

Даг сууру Олунун библиотекаларында элди өрөдиге-челдеринде бот-өрөдиге-биле өрөнни тураларга тус-кай абонементин кийрген. Олун суурда бот-өрөдиге ө-рөнмишаан, өрөнни турар аныктарын саны көвүдзү-ден ыныг шиттирнн көдө Совет хузаап алган. Ол даг суурдан чус ачыг оолдор, кыстар республиканын инсти-туттар, техникумдарында бот-өрөдиге-биле өрөнни турар.

Олун Армениянын улут суурларын бирээ, оон беш муң чурттакчыларын, чартык кезин, библиотекаларда номчук.

— Бисте совхозтун, суурун, школанын — үш библиотеказы бар — деп, Олун көдө Советтин дагызы С. Давитарян чу-гаалаар. — Номчун ишти фондуу ам чеди муң четкен. Өг-бүлө бурунду ном полказы бар.

Библиотека формулары — суурун амыдыралынын со-циал-културлук хогжудезинин көргүзү. Совхоз библио-текасында музыка чечен чогаалынын салбыры база ачыл-тынган, чүгө дээрге суурда үш школадагы немештир бир музыка школы бар.

Методиктиг литература полказында школа башкыларына дуулаал номнар хөй. Ам школарда 160 башкылар бар.

Совет эрге-чатырнын баштайгы чыдарында Олун суурга өрөнникчилерин саны ол кире турган.

Библиотекада альбомдарда эргилерти берген тырттырган чуруктарда кыш бажынарда Олун суур ол. А сонга дашты-ла чаа Олун суур кудумчуларда туттунган 1800 бажы-нар дагылар тарадыр кыза берген ыкшап сагындар.

— Бистиң тулут планарымыста улут, чаа эмелтени, башкылар бажынын тудары, библиотеканы база алгыда-ры көрдүнгөн — деп, С. Давитарян чугаалады.

И. ВЕРДИАН,
СЭТА-нын корр.

Арман ССР.

И. РОДНИНА КИЧЭЭНГЕЙНИ ХААРА ТУТКАН

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА-нын тускай корр. В. Воронков, А. Новиков). Фигураут чун-гулаашканын делегей че-мпионадынын байырмы-биле ачылдыкчыларын үзүндө Ирина Роднина база катан кичээнгейни хаара туткан. Уш дакыр олимпийка че-мпион, делегей бирг чер дээш маргылдаанын он алап тилекчи Копенгагендин «Брембо-Халлен» дээр спорт ордунун дожунга коньки-лерин делегей эвилелнин (ИСУ) президентин Олаф Поульсендин холдарындан даша чараш улут куботу ху-лап алдыр дээш үнүп келген. Шыктарын совет спортчу спорттун бо чемпион «Яйра-дырмагы шыктарын улут кыргыя дээш биргесте болгаш конькилерге ИСУ-нун моон солгаптыр чар шаппалыгын баштайгы элзеп болган.

Оон сонда бистер Ирина-биле калы кыска программа-

ны күөстөк спортчу эжес-терини демисин хайгалап турган бие. Алаа бистер үш дуадыне, ыңаа саныг аскер-фигуристтер, Канададан бол-гаш ГДР-ден келген ийи-ни эжест спортчулар, а ол ийи-ни ГФР-нн, Франциянын, Кыдаттын телеэксперттери кы-рышкенир.

Дугаар тудары бистин спортчуларымыска чедиш-кени болган — Марина Песто-ва биле Станислава Леонович, Ирина Воробьева биле Игорь Лисовский эң сөөдүдө үнгөн.

Оларын нол-ла дуура-нычылары, ГДР-ден келген, бо чылды Европа чемпио-нары Сабина Бестин болган Тасоло Тирахты чеди ал-гыны эң хой саппары бистин спортчуларымыска оркут азыктап.

«Бо дээрге, бозул-ла кып-тук спортчулар-дыр деп, Род-нина чугаалады. — Оларын кол-ла иделет бекке темп-ли болган боттарына шүт-

ла буураары бооп турар. Песто-ва биле Леонович чеди эл-еметини шүтүпүдү дым ажи күөстөкенир. Олар бирг чер-генин саны-биле тилген ту-рараларга бет-ле дээрге, 3-4 сан чегейи туралар. Лисов-скийин мурунда кездеш-кенин паппыктап, эширгал-чылар шыа-ла дуурамы-лазг чунгулап турган-даа бо-ла, Воробьева биле Лисовский-нин максатын берип болбас.

Мен американыр болган канадалар бекке мергек-лидин көргүзүр боор деп бо-логан мен. Канададан келген Барбара Уинтерхил биле Пол Мартин боттарынын про-грамманын күөсөдирини бек-киг култураларын көргүсөп, ыңгал-даа олар элеме-нти-лерин бирээнге чакыска-нар. Чангыс сөс-биле чуга-лаарга, күштүлеринын шүт-ла шугап үнүп келрип хог-тук программалар чедирип-не бекке унаада саппары ма-наар алаар.

МОСКВАДАН

21.00 — «Уе». Информастыг программа. 21.35 — Олимпия-дин улуткы, «Олимпия-дин трагедия». 22.30 — Боттук делегейде. 22.45 — Олимп — СССР-нн хоккей чемпион-ады. ИСКА — «Дипам» (Мос-ква). В. И. Ленин аттыг Топ стадионун спорт Ордун-дан дамчылар.

ИЙИГ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Орус чууга. 12.30 — Музыка. 4-кү класс. ССРЭ-нин улустарынн музыка. 13.00 — А. И. Шин. Чогаалар аралында. 13.50 — «Кай-тыктар адимышын». Эрте-тайыбырлыг филм. 14.00 — Социалисттик улус ачыл-а-гы. 14.45 — «Эрте амыды-лар». 15.45 — «Келер үе дээш харымлаар». Эң класстар баш-кылар бекеттер дугайыг. 15.45 — «Наартыктар». Эрте-тайыбырлыг филм. 15.55 — Телемеззлер. 16.00 — 17.35 — Чалсар.

КЫЗЫЛДАН

17.35 — «Иппа, фронт шү-түмүзүн мыдыла». Уран-че-чеп телефилм. 18.35 — «Пат-риот — интернационал-терин кыжылдар». СЭКП-нн хооромутун секретары Г. Ш. Монгушту чуугаан. 18.45 — «Фотоснимок». Телефилм. 19.00 — Телемеззлер. 19.15 — Чалсар. 19.20 — «Сакати-нин балык өстүрүлгөдөрүн ажил-хекелери». Докумен-талдыг филм.

МОСКВАДАН

19.30 — «Тамчыгит уду-нар, чаштар». «Хуулаадын элзеп». 19.45 — «Профе-ссыз — салгык». Уруг-ларга баралар салгыктын ы-гыла. 4-ти дамчылар. 20.40 — Совет комсомолдар ыра-лары Митчел (Испания) күт-сөдир. 21.00 — «Уе». Инфор-мастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Эрте херим ишти-де кижиз». Хей сериалыг уран-чеп телефилм. 1-ти серия.

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙБЫРАЛ»: «Мээн ашаа-м бозуп көрүр». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПОНЕР»: «Атаандашын башкылары» 9.00, 12.40, «Тоолдар улаа-ла турган» деп кинокул 10.50, 15.00, «Ал-бодаттыг аданганар» (2 серия) 17.00, 19.50 шак-тарда.

«КАА-ХЕМ»: «Петровка-38» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шак-тарда.

«ВОСТОК»: «Экспан» (2 се-рия) 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«НИСЕЙ»: «Абба» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

Чатыр № 97.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП УНЕР

ЧЕРНИН СЕТКИЛИ

Чемгеричи, азыранчы аа-чер мен. Чемгеричи сеткиликтер өртүп чорур. Ажы-төлүм тоду-догаа чорун дигеш. Арай-тараа, чинис-надым шаппап келдим.

Чеден ажып, назы дөгзөн кижилер дег, Чер-даа болза шаа кээрге кырып калыр. Чемшичидип, нурунтуруп ажаар болза, — Четип чорур элери ыкшап чалыгтап боор.

Сесегени, тараалаң-бай Таңды эдзэн. Чедер халдуң ховуларын сактыңарам. Чер-ле болгаш шыдамын мээр чүве-дир ийим. Чеме чылда чаагай дүжүт бербей дээр!

Хаттын, сугнук эрозиязы — «аарыглары» Кара-хүрөң хөрзүмүгө кыжанырдыр. Халпартары чайлаарын билир силер. Хайралыг чериңерге ыкшаңыңар.

Кургап чыдар эзизиргей ховуларын Кур чер мылдыр даазазыннай акааргылап, Дүжүт чалгаан шолдор мылдыр хуулдурза деп. Дүжүмде-даа чугааланы бээр-дир мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

Ч а а н о м

«А Л Т А Й
ТООЖУЛАР»

Эртен чылын алтай чогаал-чылар И. Кукиннин, Б. Ука-нинин, Э. Кукиннин, Э. Ка-нининин проза чогаалдары «Алтай тоожулар» деп ат-биле талаш дым тускай ном кыл-дыр парлаттынын үнгөн.

Алтай чогаалчыларын тоо-жуларда, романдар уаңду-лери-даа, чырык чер кырында чуртталганын сөөлү хүне-ринге чедир ач сеткилдиг, бу-янын бооп арткан Кычыл ийринин чагай салгыш-сетки-лин мөңгөчтөген чечен чу-га-лаа номчукчуларын углап-бодалыг балалыс исти арттырнн каар эни чогаалдар.

Бир тээ, «Алтай тоожулар» деп ном номчукчулар холуна кире берген чүе болганда, ыңаа кирген чогаал бурунун ужу-уткаанын тайылбырлаас-мен. Очулдурукчулар А. Чыл-бак-оол, А. Сат, В. Монгуш, Д. Чымын олар алтай чуга-алынын, үлөдөр доктарнын хе-вээр арттырарын оралдаш-канын-биле багыт энес очу-лудан дег билдим. Уелер бол-гаш чер-чурт айы-биле алтай улустун амыдырал-чурттал-ганын, аажы-чаанын чамдык талаларын тыга номчукчулар тодарай билип ап, ук ному-суурун помчуп туралар.

А. БЕГЗИ.
Монгун-Тайга район.

ХАНДЫКШЫДАР

Кур-Чер суурун топ ку-дучууанда уругларын му-зыка школазын чалгыс баар-ла яны-буру аялгалар дымчалып кээр. Мында уран чүгүлге хандыкшыдыг уруг-ларын тускай эртемниг баш-кылар өрөдип турар.

Ол школага кире берген башкы Майя Ондарова Мон-гушту удуруп турары тап-пын кылаанын өрөнникчилер-биле кичээл эрткирнн турарын көрдүгү. Уругларын тап-пылап турарын көргө, ээлгир-этип, чараштарын калтаар. Чапсар болу бээр. Майя Ондарова биле ужура-нып, чугаалаштымыс.

— Алымыңа салым-чапал-

ыг уругларын өрөдир со-лун боздур ам — деп чууга эгелдешис.

— Салым-чапал салым-ча-пал аянап, кандыг-даа чүгөй чедиң алырда чүгүл, тура-соруң, оон-биле калы үш-шакты шың зууары чууга. Тапшып яны-буру көмө-лөр өрөнникчилер буру-ле до-раал өрөтпү алыр болдуң-мас. Оун шыңээдин билип алырдыг хой үш-шакты үн-дүрүр болгаш шыңамкый тура-соруң негеттенир. Ажыл-даас, шыңдайып өрөмөс болза, чөкө-дө салым-чапал-дың чүе үтмөс — деп, ол ха-рыллады. Ол башкы эң эки өрөдиге-биле өрөнникчилерин-

дең угбашкылар Алыма, Аля, Оюма Оюнырны, Чодура Кара-оолду, Ладя Ооржак болган Лира Даргат оларын чыкты кылды. Черле поздуу-ла-ла уругларын уран чүгү-лге хандыкшыды ала-недериң деп салган, өг-бүлөгө кыял-дыгенин хамаарып — деп, Майя Ондарова мөмчө калды.

Музыка школазын эң тергени өрөнникчилер Алы-ма, Аля, Оюмаанын адамы Ортун-оол тыра хогжум хе-рекеселеринг болгаш дош-дуурга ойнан турда кайтам-чык. Оларын үш уруглары 1981 чылда Кызылга болуп

ирак эгесте тренировкалап турган биатлончуларже хал-кан. Оларын бирөөзи — Тю-фяков тренер-биле ушакжып-кан.

Сыгыр окут боо-биле (би-атлончуларын чөкөсө ыңдыг) бир дугаар адаар-ла, бөрү Икжалдыгине шурал келген. Ол араатаным аскыне бо-лукун унун суз чегитилген болгаш машынаада чалаа-таны берген. Бөрү өске «аң-чыже» халык берген. Спортчу оон тавар алып кал.

Кемерго областа ачылар болгаш балкычлар ниити-ленип баштаар черинин дар-газы М. Бакулинин чугаам-биле алыр, табгынын бо-аш араатанары киж чур-тап турар черже моон Мур-нунда-даа чедиң кээп турган таварылаалар бар.

В. МОИСЕЕВ.
Кемерго.

Кастарнын

ШЫНЧЫЗЫ

Врангель оргулуунун бир-с амыганынын шыңчыг турар биологтар эр, кыс ийи кастык жооннарына 1976 чылда пластинин мончарлар кедирип калып, каш чыл иштинде оларын амыдыралын сонуур-гал көргөн. Дараазында чыл-дында чыын база-ла ол ийи боттарынын ажи-тагун азы-рал турарын көргөн, эрте-денер кайткан.

Иччалаа-даа кижин Америка чурттап турда, оларын арааында «арылаагы» бажы-соруу, ыңгалаш 1978 чылда чалгаан — Врангель оргулуунда — өске «оңук-терай» келген. Демжи ийи өг-бүлө — улар бот-бот-тарын оолааш турган болгаш арааында харылааш-

лаан хевирлиг.

1979—1980 чылдарда эр-теденериниң ук тамыштар ортулукка көзүлбөс — өск-көз көжө берген хевирлиг.

1981 чылда олар хевиртен көстүп келгенер, ам база «ашак-кайды» апарган болган-нар.

Оргулука жүн-жүн кастар чурттап турар, олар база-ла ыңдыг доктаамап «өг-бүлө» болуп турар бе деп айтырыг тургустуруп келген.

В. СЭНГОРКИН.

Плазидосток.

Бөгү республикага көпчү-турар булуттар, чамдык чер-лерге быскап хар чаар. Хат-тын дүргөй секундда 2—7 метр чедер. Агаар 10—15, чамдык районнарда 0—5, Кы-зылга 10—12 градус соор.

Д. ЧЫМБА.

Редакцияның адреси:

Тыга АССР-нн Министрлер Чөвүлгөсүнө Ном үндүрер чер, полиграфия болган ном садымнын херектеринин талаа-биле өргөленин типографиязы. (Кызыл, Шетинки болгаш Кравченко кудумчуу, бажы № 1). ТС—00134